

TOPLUMSAL BELLEKTE AD VERME GELENEĞİ VE İDEOLOJİ: SATUK BUĞRA HAN*

The Naming Tradition and Ideology in Social Memory: Satuq Bughra Khan

Dr. Emine ÇAKIR**

ÖZ

Kültürel değişim kavramı; savaş, göç, doğal afet, din değişikliği ve teknoloji gibi birçok nedenden kaynaklanan ve toplumları derinden etkileyen bir olgudur. Bu durum, geçiş dönemi ritüellerinden sosyal normlara; sosyal kurumlardan yeme-içme alışkanlıklarına kadar geniş bir alanı kapsar. İslamiyeti benimseyerek yeni bir kültür dairesine giren Türkler, dinin etkisiyle bu değişim ve dönüşümü hayatın hemen her alanına yansıtarak senkretik doku oluşturmuştur. Toplumsal bellekte din değişikliğiyle ilgili kültürel değişim konusunda ilk akla gelen isim ise 10. asırda İslamiyeti kabul ettikten sonra Abdülkerim adını alan Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'dır. Bu çalışmada toplumsal bellekte Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın adının ideolojik bir imgelem oluşturup oluşturmadığı üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda öncelikli olarak Sedat Veyis Örnek'in Türkiye'de ad verme geleneğine yönelik tasnifinden hareketle "Satuk", "Buğrahan" ve "Abdülkerim" adları analiz edilmiş, sonrasında ise adı veren ve taşıyan kaynak kişilerin görüşlerine yer verilerek adla ideoloji arasındaki ilişki irdelenmiştir. Örnek'in tasnifine göre bu adın "yatırımlar ve ziyaretlerle ilgili adlar, yatacıcı güçle ilgili adlar, tarihi kahraman ve siyasi liderlerle ilgili adlar, hayvanlarla ilgili adlar, moda ve kültür değişimleriyle ilgili adlar" başlıklarıyla ilişkilendirilebileceği, fakat genel ve üst bir başlık tercih edilirse "kültür değişimiyle ilgili adlar" başlığı altında incelemenin daha uygun olacağı belirlenmiştir. Abdülkerim Satuk Buğra Han adının başlı başına inanç ve düşünce sistemi boyutuyla toplumsal belleğin bazı kültürel kodlarını bünyesinde barındırdığı görülmektedir: Satuk adı çocuksuzluk motifine bağlı olarak satılma ritüeliyle; Buğrahan adı hayvan mitolojisi ve boy/sülale adı olması yönüyle İslamiyetten önceki inanç sistemleriyle; Abdülkerim adı ise doğrudan İslamiyet ile ilişkilidir. Ayrıca Satuk yerine Saltuk Buğra Han adının daha yaygın olarak kullanıldığı diğer bir ifadeyle adın kültürel hafızada *galat-ı meşhur*laşma eğiliminde olduğu belirlenmiş ve bu durum, adın tarihi ve kültürel arka planına aykırı olması gereğiyle eleştirilmiştir. Türk kültüründe dinle ilgili kültürel değişim konusunda ad verme geleneğiyle ilgili ilk akla gelen ismin Satuk Buğra Han olması yönüyle o, günümüzde İslamiyeti seçerek adını değiştirenlerin ya da Türkçe kökenli bir adın yanı sıra İslami ad alanların protipi olarak da kabul edilebilir. Birinci ve ikinci sözlü kültür ortamında yapılan derlemelerde adın verilme gereği olarak "Türk-İslam ülküsü"nü ön plana çıkarttığı, bilinçli ideolojik bir yaklaşımla adın verildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Toplumsal bellek, halk bilimi, ad verme geleneği, ideoloji, Satuk Buğra Han.

ABSTRACT

The concept of cultural change is a phenomenon which is rooted in many reasons such as war, migration, natural disaster, conversion, and technology and influences societies deeply. This includes a wide range of rituals of transition, social norms, social institutions, eating and drinking habits. By adopting Islam, Turks, entering into a new culture circle, created syncretic texture by reflecting this change and transformation in almost every area of life with the influence of religion. The first thing that comes to mind about the cultural change related to religious change in social memory is Satuq Bughra Khan, the Karahanlı ruler who took the name of Abdülkerim after accepting Islam in 10th century. In this study, it was emphasized whether or not the name "Abdülkerim Satuq Bughra Khan" in social memory creates an ideological imagination. In this context, primarily with reference to the classification of naming traditions in Turkey by Sedat Veyis Örnek, the names "Satuk", "Bughra

* Geliş tarihi: 13 Temmuz 2018 - Kabul tarihi: 13 Eylül 2018 / Çakır, Emine. "Toplumsal Bellekte Ad Verme Geleneği ve İdeoloji: Satuk Buğra Han" *Millî Folklor* 119 (Güz 2018): 31-47

Bu makale, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Bölümü Anabilim dalında hazırlanan "Satuk Buğra Han Tezkiresi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ordu/Türkiye, eminecakir.thb@gmail.com.

Khan” and “Abdulkerim” have been analyzed and then the relationship between the name and ideology has been discussed sharing the views of informants who bear this name. According to Örnek’s classification, it is identified that the name Abdulkerim Satuq Bughra Khan can be linked to “the names related to entombed saints, names related to life-sustaining powers, names related to historical heroes and political leaders, names related to animals, names related to fashion and cultural change”. However, if a general heading is preferred, it would be more appropriate to examine them under the heading of “Names related to cultural change”. This name, in itself, seems to have contained some codes of social memory in terms of belief and thought system: The name Satuq is associated with the ritual of selling in relation with motif of childlessness, the name of Bughra Khan is associated with the pre-Islamic belief systems in relation with animal mythology and being a family/clan name, and the name Abdulkerim is directly related to Islam. In addition, the acceptance of Satuq Bughra Khan as the first example of the naming tradition in relation with cultural change based on religion can help consider him as the prototype of those who changed their name by converting to Islam today, or those who got an Islamic name in addition to a Turkish name. In the collection study conducted in the primary and secondary orality environments, it was identified that the name was chosen with a conscious ideological approach laying emphasis on “Turkish-Islamic ideal”. In addition, it is determined that Satuq Bughra Khan has been misused instead of Satuq Bughra Khan for various reasons and this wrong usage is more prevalent, in other words, the name tends to be a mumpsimus in social memory. Consequently, this situation has been criticized on the grounds that it is inconsistent with the cultural and historical background of the name.

Key Words

Social memory, folklore, naming, ideology, Satuq Bughra Khan.

Kültür dinamikdir; kendini üretir, geliştirir ve sonunda biriktirdiği kabul ve retleriyle var olur. Bununla birlikte kültür; öğrenilir, değişir, toplumsaldır, süreklidir, ihtiyaç gidericidir. Kültür öğeleri arasında ahenk oluşur, bütünleştiricidir. Tüm bu özelliklerden hareketle kültürün toplumdan topluma farklılık gösterdiği söylenebilir. Bunun dışında milletlerin çeşitli nedenlerle birbirleriyle etkileşime geçerek birbirlerini etkilemeleri de kaçınılmazdır. Bu durum, *kültürleşme* ve *kültürel değişim* kavramlarıyla açıklanır. S. V. Örnek, kültürel değişimi “İç ya da dış etmenler sonucu bir kültürün davranış kalıplarında ve örneklerinde ortaya çıkan değişme süreci” (1995: 44) olarak tanımlamaktadır. Kültürel şartlara uyum sağlama kültürel değişimde de söz konusudur ki toplumların değişiminde rol oynayan savaş, göç, din ve teknoloji gibi birçok etken vardır.

Tarihî seyrinde birçok kültür dai-

resine giren, kültürleşme ve kültürel değişimleri yaşayan Türkler de bu değişim/dönüşümden nasibini almıştır. Bu kapsamda Türklerin tarihsel kronolojisine bakıldığında dönüm noktası olan en önemli olay, Türklerin kitleler hâlinde İslamiyeti kabul etmesidir, denilebilir. Bu çalışmada kültürel değişim kavramı “ad verme” geleneği özelinde ilk Müslüman Türk devleti Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han’ın adı, “Türk-İslam ülküsü” ideolojisi açısından ele alınmıştır. Müslüman olduktan sonra Abdülkerim adını alan Satuk Buğra Han’ın Türkler arasında İslami ad alma geleneğinin de âdeta öncüsü olduğu söylenebilir. Burada dikkat çeken husus, onun Müslüman olduktan sonra Abdülkerim adını alırken, atalarının ona verdiği Satuk Buğra Han adını terk etmemesidir. Türk ve İslam ideolojisinin senkretize edilmesi şeklinde yorumlanabilecek bu duruma, tarihî ve menkıbevi şahsiyetiyle ön plana çıkan sadece Satuk Buğ-

ra Han'ın kendi adında değil, tezkire nüshalarında bahsedilen ve kendisinden sonra Müslüman olan çocukları ve torunlarının adlarında da rastlanılmaktadır.¹ Onların hem Türkçe hem de İslami adı birlikte kullanmaları bu savı desteklemektedir.

Toplumsal bellekte ad verme geleneğinin kültürel ideolojiyle doğrudan ilişkilendirildiği görülmektedir. Kişilere ve mekânlara verilen ideolojik adlar, hem ölen kişinin adını ölümsüzleştirmekte hem de toplumun geçmişini bugüne ve geleceğe taşıyarak bireylere aidiyet hissi kazandırmakta, kültürel mirası anımsama yoluyla belleklerde diri tutmayı sağlamaktadır. Connerton'un da belirttiği gibi "Bellek odağında, geçmişi bugüne çağırmanın iki yolu vardır: Bunlar; canlandırma ve anımsamadır" (2014: 47). Bu durumda Satuk Buğra Han'ın adının günümüzde mekânlara ve kişilere ad olarak verilmesi, geçmişi bugüne anımsama yoluyla getirme şeklinde yorumlanabilir.

Günümüzde çeşitli mekânlara verilen adlarda bu ideolojik yaklaşımı görmek mümkündür. "Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Yunus Emre Anadolu Lisesi, Ahmet Yesevi Anadolu Lisesi, Cengiz Topel Ortaokulu" gibi üniversite, lise ve ortaokul adlarında, "Adnan Kahveci Sokak, Vali Recep Yazıcıoğlu Caddesi, Şehit Ömer Halisdemir Bulvarı" gibi cadde, sokak, bulvar adlarında siyasi erkin benzer, bilinçli ideolojik tutumu söz konusudur. Bu durum kültürel kod olarak atalar kültüyle izah edilebilir.

Assmann "Ölülerin anılması, kültürel hatırlamanın ilk biçimidir"

(2015: 69) derken kültürel bellekle hatırlama arasındaki ilişkiyi vurgular. Şunu unutmamak gerekir ki hangi dönemde olursa olsun "Kuşkusuz iktidarın, köken ihtiyacı vardır" (Assmann 2015: 79) ve "Topluluklar ölülerini, özellikle kahramanlarını anarak kendi kimliklerini onaylarlar. Belli isimlere bağlılık aynı zamanda sosyo-politik bir kimliğin onayını içerir" (Assmann 1997: 66). Satuk Buğra Han hakkında anlatılan menkıbe de bu yönüyle kurucu tarihe gönderme yaparak kültürel hafızada hatırlanan tarihe dönüşmektedir. Zira onun İslami ad alması, adla kimlik arasındaki ilişkinin toplumsal bellekteki yansıması olarak okunabilir.

Kendi kendine ad alma ve ad değiştirme durumu başka topluluklar için de söz konusudur: Freud "Kendi kendine ad alma veya adını değiştirme şeklinde vuku bulan bu motifi tek tanrılı dinlerin yapısal özellikleriyle ilişkilendirmiştir. Bu bağlamda, tek tanrılı dinlerde karizmatik önderlerin hususiyetlerinden biri de kendi adlarını değiştirmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Örneğin, Mısır'da tek tanrılı dini halkına teklif eden ilk lider Amenhotep, tek tanrılı dini halkına tebliğ ettikten hemen sonra atalarının kendisine taktığı Amenhotep adını değiştirmiştir" (2015: 32). Satuk Buğra Han ise İslami ad alırken kendi adını tamamen reddetmez. Gözaydın (2004) da ad değiştirme meselesinin yalnız Türklerde olmadığını yüzlerce yıllık bir kültür birikiminin bir sonucu olarak ilkel kavimlerden başlayıp günümüze kadar geldiğini ifade eder.

Satuk Buğra Han'ın İslamiyeti

kabul ettikten sonra aldığı [söylenen] Abdülkerim adına, tarihî kaynaklarda sadece Cemal Karşı'de (Şeşen 2001); tezkirecilik geleneğinde ise Taşkent nüshasında (Özkan 2013) tesadüf edilmekte, fakat burada Satuk Buğra Han'ın kendi kendine mi bu adı aldığı yoksa bir başkasının mı bu adı ona verdiği konusunda kesin bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Ayrıca kabrinin üzerinde Abdülkerim adının yazılması da dikkate değerdir.² Buna karşın çocuk edebiyatındaki yapıtlarda, hocası Ebu Nasr Samanî'nin ona Abdülkerim adını verdiği bilgisi mevcuttur. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı ders kitaplarında da "Müslüman olduktan sonra Abdülkerim adını aldı" ifadesine yer verilir. İlâveten ad verme geleneğinde Abdülkerim Satuk Buğra Han ve Abdülkerim Saltuk Buğra Han adlarının çocuklara verilmesi, toplumsal bellekte her iki ad arasındaki ideolojik ilişkiyi ortaya koymaktadır.

Ad verme ve kültür değişimi hakkında Boratav, "Eski Türklerde oğlan çocuğa ya uzun zaman hiç ad verilmez yahut da ilk verilen ad ömrünün sonuna kadar kalmazdı; geçici bir ad idi. Önemli bir iş başardığı zaman, yani delikanlılık çağına geldiğinde ya yaptığı önemli işi hatırlatan ya da ilerisi için bir dilek anlamını taşıyan bir ad verirdi ki buna er at (erkek adı) derlerdi. Türkler, İslam dinine girdikten sonra bu gelenek gitgide gücünü yitirmişti" (2015: 101) der. Ad vermenin Türk destanlarında karşımıza çıkan bir motif olduğunu Oğuz Kağan, Manas ve Dede Korkut destanları üzerinden örneklendiren Köksal bu durumu; "Kişiliği oluşturan özelliklerden biri

olarak kabul edilen ad, sadece sosyal bir kişiliği temsil etmez; aynı zamanda mistik bir kuvveti de ifade eder. Onun için yeni doğan çocuğa gelişigüzel ad konulmaz, verilen adın çocuğun geleceğini, karakterini, toplum içindeki yerini ve başarısını etkileyecek, damgalayacak sembolik bir öz taşımasına dikkat edilir" (2002: 44) şeklinde dile getirir. Kültür değişiminden bağımsız olarak Türk kültüründe kişinin kendi kendine ad vermesiyle ilgili ilk örnek olarak Oğuz Kağan gösterilebilir. Oğuz Kağan Destanının Farsça nüshasında³ Oğuz'un ad alması "Türkler doğan çocuğa hemen ad vermezlerdi, bir yaşına girmeden ona ad seçmezlerdi, büyük toy yapılırdı. Eski Türk âdetince, öyle ad seçilirdi, çocuğun kudretince. Kara-Han, atlar kesti, yurdum şen olsun diye, çağırdı hep Türkleri, bir ad bulunsun diye, oğlançuk birden bire, "Adım Oğuz'dur!" dedi. Beklemedi kimseyi, kendi adını verdi. Ne kadar Türk varsa, hepsi şaşsa kaldılar. Bu, Tanrı sözü deyip buyruğa katıldılar" (Ögel 1998: 158-159) şeklinde geçer. Oğuz Kağan'ın kendi kendine ad alması kahramanın olağanüstü doğum motifi, kahramanlığıyla açıklanabilecekken Satuk Buğrahan'ın ad alması tamamıyla kültür değişimiyle alakalıdır. "Türk kültüründe ad almayla ilgili en dikkat çekici örneklerden bir diğeri, Dede Korkut boylarında tasvir edilen Boğaç Han'ın kahramanlık gösterdikten sonra Dede Korkut'un ona ad vermesidir.⁴ Öyle ki, çocuğun yiğitlik göstermesini takiben, ona ad verilmesi bir hak olarak tanımlanmıştır. Bu yönüyle ad alma, kahramanların erginlenme ritüellerinde çocukluktan

erişkinliğe geçişi temsil eden eşik ritüeli olarak da önem taşır. Türk kültüründe ad vermenin geleneksel izlerini destan gibi halk anlatılarında da görmek mümkündür. Bu durumu A. İnan şu şekilde özetler:

Göçebe Türk destanlarında, kahramanın doğum ve ona ad verilmesi klişe hâlinde tekrarlanan bir motiftir. Bir Han ya da beyin evladı olmuyor. Meşhur kahramanların veya azizlerin mezarlarını ziyaret ederek onların “er-vahına” kurbanlar kesiyor. Hanım bir oğlan doğuruyor. Kahramana ad verme merasimi Yakut, Altay-Yenisey, Kazak-Kırgız ve eski Oğuz destanlarında farksız olarak görülür. Han veya bey oğluna ad vermelerini halkına emrediyor. Kimse ad bulamıyor. O zaman boz atlı bir er peyda oluyor ve çocuğa ad veriyor. Dede Korkut hikâyelerinde kahramanların adını veren Dede Korkut’tur. Baba ve annenin verdiği ad hakiki ad değildir; kahraman hakiki adını kahramanlık gösterdikleri olaydan sonra atla beraber alır. Oğuz oğlu, kahramanlık göstermeden ad alamadığı gibi, kendine mahsus at sahibi de olamaz (1998: 206).

Görüleceği üzere toplumsal hafızada ad almak, sıradan ve basit bir durum değildir. Adın, toplumun kültürel hafızasından bağımsız olmadığı mı Çelik ise şu şekilde vurgular:

İsim, bireysel kimliğin ötesinde kişiyi tarihsel ve toplumsal boyutlarda bir topluluğa veya topluma ait kılan önemli bir sembolik göstergedir. İsimlerdeki sembolik bağlayıcılık nedeniyle “isim verme uygulamaları”, belli bir kültüre, dünyaya aidiyeti ve kolektif ruha katılımı sağlama işlevine sahip-

tir. Bu anlamda Türk isim kültüründe meydana gelen değişimler, toplumsal tarihimizde ortaya çıkan değişimlerden bağımsız değildir (2007: 18).

İ. Başgöz de ad verme geleneği içinde bir çocuğun adına bakarak onun toplumun hangi kesimden geldiğini, ailesinin eğitim durumunu üç aşağı, beş yukarı kestirmenin olanağı olduğunu, insan adlarının kişisel ve toplumsal çevreyi yansıttığını (1986: 215) ifade eder. Sarıtaş ise “Ad vermeyle ilgili tercihlerin dinî, tarihî ve gelenek ışığında yaşanan çağın eğilimleri doğrultusunda güncellenerek devam ettiğini” (2009) söyler. O. Köksal, İslami ve Türk adı koyma geleneğiyle ilgili olarak Abdülkerim Satuk Buğra Han’a doğrudan gönderme yapar:

Yeni dinleriyle tanışıp Müslümanlığı kabul eden Türklerin, bir taraftan kadim kültürlerini koruma gayretiyle eski adlarını yaşatmayı sürdürürken, diğer yandan bu dirençlerini tedricen kaybedip inançlarına bağlılıklarını adlarıyla göstermek istemesine İslami isim almayı yeğledikleri de görülmektedir. Kabul ettikleri semavi dinin Türk kültürünün muhtelif alanlarında yol açtığı değişim ve dönüşüm bir yana, ad koyma geleneği üzerindeki tesiri son derece etkili ve ilginçtir. Nitekim tarihlerini daha kolay takip edebildiğimiz muhtelif Türk devletlerinin hanedan aileleri mensupları, erken devirlerden beri eski adları yanına birer İslami isim eklemeyi ihmal etmemişlerdir. İlk defa eski Türk yurdunda X. yüzyılın ikinci yarısında yönetimi altındaki geniş kitlelerle birlikte Müslüman olan Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han’ın

“Abdülkerim” adını almasıyla başlatıldığı geleneğin, Oğuz Türklerinin başında Turan’dan-İran’a yürüyüp İran ve Ortadoğu coğrafyasında bir devlet kuran Selçuk’un iki torununda devam eder (2013: 232).

Buradan hareketle Satuk Buğra Han’ın aslında “ad verme” geleneği konusunda, gelenek başlatıcısı olduğu söylenebilir. İslamiyeti benimseyen Türkler, zamanla İslami ad tercih ederken Türkçe ad vermeyi de tamamen terk etmemişlerdir. Öksüz, “Önceleri devlet büyüklerinden başlayan Arapça ve Farsça ad alma geleneği, ancak giderek geniş halk tabakasına aksetmiştir. Mesela topluca İslamiyeti kabul eden Karahanlıların hakamı Satuk Buğra Han (ö. 955)’ın Müslüman olduktan sonra Abdülkerim adını alması konuya açıklık getiren önemli bir örnektir” (1982: 29) diyerek bu değişimi vurgular.

Satuk Buğra Han’ın kültür tarihindeki önemine bakıldığında, Müslüman olmadan önceki ve sonraki ad seçiminin alelâde olmadığı görülecektir. Örnek’in ifade ettiği gibi ad, “İnsanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simgedir” (1995: 11). Bu yönüyle tarihî ve menkıbevi kişiliğiyle ön plana çıkararak toplumu etkileyen Satuk Buğra Han’ın da “büyüsel ve gizemsel gücünü” adından aldığı söylenebilir.

Türklerde ad vermeyi belirleyen etmenler üzerine birçok akademik çalışma kaleme alınmış, çeşitli tasnifler yapılmıştır. Bu çalışmada ise S.V.Örnek’in tasnifi esas alınmıştır:

1. Çocuğun doğduğu gün, ay ve mevsimle ilgili adlar,
2. Yatırlar ve ziyaretlerle ilgili adlar,
3. Tanrının sıfatları, peygamber ve peygamber yakınlarıyla ilgili adlar,
4. Tarihî kahraman ve siyasi liderlerle ilgili adlar,
5. Hayvanlarla, madenlerle, bitkilerle ilgili adlar,
6. Çocuğun doğduğu yerle ilgili adlar,
7. Minnet, şükran, hayranlık ve dostluk duygularıyla ilgili adlar,
8. Ölmüş büyüklerle ilgili adlar,
9. Toponomiyle ilgili adlar,
10. Coğrafi öğelerle ilgili adlar,
11. Kozmik, göksel ve meteorolojik olaylarla, öğelerle ilgili adlar,
12. Manevi organlarla ilgili adlar,
13. Uyumlu adlar,
14. Modayla ve kültür değişimleriyle ilgili adlar,
15. Yaşatıcı güçle ilgili adlar (2014: 207-219).

“Abdülkerim Satuk Buğra Han” adı, bu tasnife göre; “2. 3. 4. 5. 14. ve 15.” maddeleriyle ilişkilendirilebilir. Bu kapsamda “Satuk” adı; “yatırlar ve ziyaretlerle ilgili adlar” ve “yaşatıcı güçle ilgili adlar” başlıkları altında incelenebilir. Zira İslamiyetten önceki Türk geleneklerinde özellikle çocuğu olmayanların yatır ve türbeler etrafında dua etmeleri, çocuğun yaşaması için komşuya ya da türbeye satma ritüeli bu madde kapsamında yorumlanmalıdır. “Adla ilgili yaygın inançlardan biri de yaşamayan çocukları yaşatmak için, onlara belirli adları koymaktır. Burada adın sözlük anlamının dinamik gücünden yararlanma söz konusudur. Adın, büyüsel ve mistik özünün anlamında saklandığı düşünülürse, yaratıcı gücü olduğuna inanılan bu türden adların, çaresizlik içinde kalanlarca bir dayanak sağlayacağı umudu kendiliğinden anlaşılır. Bu ad-

ların başlıcaları şunlardır: Yaşar, Dur-sun, Satı, Satılmış. Son iki ad, “çocuğu satma” pratiği sonucu konulur” (Örnek 2014: 218). Sakaoğlu, ad bilimi terminolojisinde “apotropaeon” başlığı altında koruyan adlar anlamına gelen başlığa yer vermektedir (2001: 11). Bu kapsamda Satuk adı apotropaeon yani koruyucu ad başlığı altında incelenebilir. “Satuk” adının etimolojisi ve anlamı hakkındaki görüşlere bakılacak olursa, “Satık, (Satuk) [1] T. e. [sat-ık] Satılmış anlamına gelmektedir. Yaşaması ya da kötü ruhlardan korunması amacıyla, bir yatıra ya da başka bir kişiye gelenek ve inanışlara göre satılan erkek çocuğa verilen bir ad. Satı, Satıbaldı, Satılmış, Satmış” (Dilçin 2014: 333) anlamlarına gelmektedir.

Satuk kelimesinin etimolojik kökeni ve toplumdaki ad verme geleneğine bakıldığında “Satuk” adının kahraman için sıradan bir ad olmadığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar yazılı kaynaklarda onun çocuksuzluk motifine dünyaya geldiğine dair bir bilgiye tesadüf edil[mese] de kuvvetle muhtemel, Satuk Buğrahan da çocuksuzluk motifine⁵ dünyaya gelmiş soylu bir ailenin erkek evladıdır ve nazar değmemesi bir başka ifadeyle kötü ruhlardan korunmak amacıyla ailesi tarafından “satılma” ritüeliyle kendisine geçici olarak bu ad verilmiştir.

Ayrıca toplumsal bellekte Satuk adıyla ilgili vurgulanması gereken bir diğer önemli husus, Satuk yerine Saltuk’un yaygın olarak kullanılmasıdır⁶. Birinci ve ikinci sözlü kültür ortamından yapılan derlemeler bu fikri desteklemektedir. Kaynak kişinin buna dair “Profilim de Saltuk yazma-

sının nedeni herkes böyle tanıdığı için normalde orijinal isimim Satuk Buğra Han” (Satuk Buğrahan Çakıcı, 2016) ifadesi bu adın *galat-ı meşhurlaşma*⁷ eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Örnek’in tasnifine göre Satuk Buğrahan’ın adının analiz edilebileceği bir diğer başlık ise “Hayvanlarla, madenlerle, bitkilerle ilgili adlar” olup “Buğra” adıdır. Bu kapsamda Freud’un kişilerin hayvan adı alması konusunda söyledikleri dikkate değerdir:

H. Spencer de totemizmin oluşumunda ad vermenin kesin rolü olduğu düşüncesindedir. Ona göre bazı bireylere, hayvanların adlarına göre nitelikler verilmiştir ve böylece sonraki kuşaklarına kadar kalan onur adları ve lakaplar almışlardır. İlkel dillerin kesin olmayışı ve kavranılmasının güçlüğü yüzünden, sonra gelen kuşaklar bu adları bu hayvanların kendilerinden gelmiş sanmışlardır. Böylece totemizm atalara karşı gösterilen şaşmaz bir saygının sonucudur (2008: 132).

“Eski adı Sir John Lubbock’la tanınmış olan Lord Avebury de bu yanlış anlamaya önem vermemekle birlikte, totemizmin kökeni üzerine aynı düşüncededir. Hayvanlara karşı gösterilen saygıyı açıklamak istersek insan adlarının çoğu kez hayvanlardan alındığı unutulmamalıdır. Ayı ya da aslan diye çağrılan bir adamın çocukları ve torunları doğal olarak bu adı, ata adı olarak alırlar. Bu yolla hayvanın kendisi bir saygı ve en sonunda da bir tapınım konusu olmaktadır” (Freud 2008: 133). Bu kapsamda Buğra’nın da böyle bir köken mitine sahip olduğu söylenebilir.

Hayvan mitolojisiyle ilişkilendirilebilecek Buğra adı; “Buğra (Boğra, Bugra, Bura) T. e. [buğra] Erkek deve, iki hörgüçlü deve” (Dilçin 2014: 71) anlamlarına gelir. Buğra adının Şamanizm ile ilgisi konusunda Roux, “Yağmaların Kaşgar’a yerleştikten sonra deveyle ilgili mitlerini terk etmeye başlayıp başlamadıkları ya da Buğra adını korumaya devam edip Ön Asya ideolojisi ve hayvan toplulukları açısından daha uygun yeni bir mit yaratıp yaratmadıklarıyla ilgili bir varsayımda bulunamadığı, bu yeni mit de Satuk Buğra Han ve yandaşlarının oldukça yüzeysel olan din değiştirmelerinin ardından hızla bozulmuş ya da İslam gizemciliğinin etkisinde kalmış olabileceği, bununla birlikte bu yeni edinilen çehreye karşın altyapıda şaman etkisinin olabileceğini (2005: 333) ifade eder.

Diğer birçok hayvan gibi, deve de Türk mitolojisinde alp simgesi ya da bir ongundu. Özellikle buğra denilen erkek develer kahramanlar tarafından töz olarak kabul ediliyordu. Dede Korkut kitabında deve, kahramanların kuvvet gösterisi için yendiği hayvandır. Öte yandan İslamiyetten önce olduğu gibi İslamiyetten sonra da devenin töz olma vasfının devam ettiğini görüyoruz. Örneğin, Karahanlılarda deve, unvan ongunu idi. Onun zaman zaman erken devirlerde ya da İslamiyetten sonra kanathı olarak tasvir edilmesi bu hususlara işaret etmektedir. Bu diğer hayvanlarda olduğu gibi devenin de hükümdarlıkla ilgili bir simge olmasına sebep olmuştur” (Çoruhlu 2010: 167).

Ayrıca Roux, “Damızlık erkek deve anlamına gelen buğra ve arslan aracılığıyla köken efsanelerine çağrışım yapıldığını, İslamiyete geçişin öyküsünde ise onirizm, kılavuz hayvanlarla ilgili bazı temalar ve bazı şaman temsilleri yer aldığını” (2013: 194) ifade eder. Buradan hareketle tarihî ve menkıbevi şahsiyetiyle ön plana çıkan Satuk Buğra Han’ın “Buğrahanlar” sülalesinden gelmesi sebebiyle Buğra adını kullandığı ve bunun da köken olarak hayvan mitolojisiyle ilişkilendirilebileceği söylenebilir.

Bir diğer tasnif ise “Tanrının sıfatları, peygamber ve peygamber yakınlarıyla ilgili adlar” başlıklıdır. Satuk Buğra Han’ın İslamiyeti benimsedikten sonra kullandığı ad “Abdülkerim” dir. Burada dikkati çeken husus, Satuk Buğra Han’ın Türk kültüründe kendi kendine ad vermenin yahut kendi adını değiştirmenin öncüsü olarak görülebileceğidir. Satuk Buğra Han’ın kendisine tercih ettiği ad; “Abdullah, Abdurrahman, Abdulrezak, Abdüssamet (Tanrının ad ve sıfatları)” (Örnek 2014: 209) gibi “Abd ile başlayan Abdülkerim adıdır. Bu ad, “Arapça erkek adı olup başışı bol olan Tanrı’nın kulu” (Dilçin 2014: 3) anlamına gelmektedir. Abd: Köle, kul (Devellioğlu 2000: 3) ile kerim: cömert, ulu, büyük (Devellioğlu 2000: 509) anlamlarına gelen iki kelime oluşmaktadır.

Satuk Buğra Han’ın adıyla ilgili bir diğer önemli husus, onun Müslüman olduktan sonra Abdülkerim adını almasına yönelik bilginin kaynağı konusundaki belirsizliktir. Cemal Karşî’de ve Taşkent nüshası dışında Abdülkerim adına tezkirelerde tesa-

düf edilmemektedir. Fakat bu kaynaklarda da Abdülkerim adını kendi mi aldığına yoksa bir başkasının mı ona verdiği dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır. R. Genç'in *Karahanlılar Tarihi* adlı yapıtında "Onun Müslüman adının Abdülkerim olduğu malumdur" (Pritsak'tan akt. Genç, 2002: 9) ifadesi yer alır. Sözlü kültür ortamında ise onun kendi kendine bu adı aldığı görüşü kabul edilmektedir. Ayrıca kabrinde "Sultan Satuk Buğrahan Hicri 344 yılı Miladi 955-956 yılı" ifadesinde Abdülkerim adının geçmemesi de dikkat çekicidir, fakat günümüzde kabrinin bulunduğu Artuş'ta ve Türkiye'de hem sözlü anlatılarda, kişi ve mekân adlandırmalarında, edebî yapıtlarda Abdülkerim adının toplumsal hafızada yaşadığı görülmektedir. Ayrıca A. Öger, Uygur Türkleri arasında Satuk Buğra Han'ın adının çeşitli yerlere ad olarak verildiğini ifade eder:

Tarihî olaylar üzerine kurulan Satuk Buğra Han hakkındaki sözlü kültür ürünleri, zamanla bazı olağanüstü unsurlarla süslenmiş ve yüzyıllar boyunca sözlü gelenekte yaşamıştır. Uygur Türklerinin ideal kahraman tipini ortaya koyan Satuk Buğra Han, Uygur Türkleri arasında İslam dininin yayılmasında, bazı geleneklerin ortaya çıkmasında ve çeşitli yerlerin adlandırılmasında adı geçen tarihî bir kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır (2012: 595).

Kültürel değişimin bir sonucu olarak Satuk Buğra Han'ın Abdülkerim adını alması, onu toplumsal bellekte "İlk Müslüman Türk hükümdarı" olarak çağrışımla akla getirmektedir. Günümüzde bu durum, yeni doğan

çocuklara hem Türkçe hem de İslami ad veren, mevcut Türkçe adının yanına İslami ad ekleyen, Müslüman olduktan sonra ya da çeşitli nedenlerle mahkemeye başvurup adını değiştiren için protip kabul edilebilir. İlaveten belirtmek gerekir ki "Kendi kendine ad verme/adını değiştirme" meselesi günümüz toplumu açısından popüler ve bir o kadar da incelenmeye değer bir konudur. Ailelerinin verdiği adı çeşitli nedenlerle reddedip mahkemeye başvuran bireyler, kendi kendine ad tercihi bulmaktadır. Örnek ve diğer araştırmacıların çalışmalarında "kendi kendine ad verme ya da adını değiştirme" başlığına rastlanılmamaktadır. Böyle bir başlığın "ad tasnifleme" çalışmalarına eklenmesi muhakkak ki yararlı olacaktır.

Abdülkerim Satuk Buğra Han adının folklorik analizinden sonra kahramanın adının toplumsal bellekte ideolojik imgelem oluşturup oluşturmadığının cevabı aranmıştır. Bu kapsamda günümüzde adın verilmesi, Örnek'in tasnifinde bahsettiği "Tarihî kahraman ve siyasi liderlerle ilgili adlar" başlığına isnat edilebilir. "Tarihî kahramanların, kumandanların, ünlü kişilerin ve siyasi liderlerin adlarını koyma âdeti de yaygındır. Ulusa, ülkeye ya da etnik bir gruba benliğini, özgürlüğünü kazandıran; ulusun ülkenin adını yücelten kahraman ve liderlere; yine ulusun, ülkenin ya da etnik bir grubun belli dönemlerinde önemli rol oynamış olan kimselerin adları da yeni doğanlara ad olarak seçilir" (Örnek 2014: 210). Günümüzde ebeveynlerin çocuklarına, millî kahramanların

adlarını vermesi bu düşünceyle açıklanabilir.

Ayrıca toplumsal bellekte Satuk Buğra Han adının birinci ve ikinci sözlü kültür ortamlarında “Abdülkerim Satuk Buğrahan, Abdülkerim Buğrahan, Satuk Buğra, Satuk Buğrahan, Abdülkerim Saltuk Buğrahan, Abdülkerim Saltuk Buğrahan, Abdülkerim Buğrahan, Saltuk Buğrahan” şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Bu ad verilirken 1980 sonrası Türkiye'nin sosyal ve siyasi atmosferinde dile getirilen “Türk ve İslam terkihi”nin ideolojik imgelem olarak ön plana çıktığı, aşağıda “adlar en iyi kültür mirasıdır” diye vurgulayan kaynak kişinin görüşünden açıkça anlaşılmaktadır. Ayrıca kaynak kişilerin doğum tarihinin 1980 sonrası olması da siyasî tarih açısından ayrıca ele alınması gereken bir konudur:

Ailemizde subay çok. Tarihteki asker Türk'ü de en iyi Buğrahan alp temsil eder. Savaş stratejisi ustasıdır. San Tzu' da onu savaş taktiğinde örnek almıştır. Ad verildiğinde babam subaydı. Babamın adını da bir subay olan Adnan Budak vermiş. Kafkas Oğuzları dimağı taze kalmış Türkler bu yüzden tarihten kopmazlar, adlar da en iyi kültür mirasıdır. Saltuk ya da Satuk Buğrahan da ilk Müslüman Türk hakamı ve devleti milletiyle İslam'ı ilk kabul eden tek iradedir. Buğrahan gücü-iradeyi-kararlılığı-asker doğan Türk'ü, bedeninde Türklüğü-ruhunda İslam'ı şiar edinmiş ırkına sadık olmayı temsil eder. Ne mutlu bize ki silinmemiş-oğuz kalmışız (Saltuk Buğrahan Budak, 2016).

Bahsi geçen kaynak kişinin adında, daha önce de vurgulandığı üzere Satuk yerine Saltuk yanlış kullanımı söz konusudur.

Adla millî ideoloji arasındaki ilişkiyi ortaya koyan diğer kaynak kişilerin görüşleri ise şöyledir:

Babam koymuş. Gerçek bir Türk ismi olmasını istemiş. Bu nedenle bu ismi seçmiş. Saltuk Buğrahan'ın yanlış olduğunu ve doğrusunun Satuk olduğunu bulmuş sonrasında (Saltuk Buğrahan Sarı, 2016).

Babam ilk Türk-Müslüman olan Abdülkerim Satuk Buğrahan'dan etkilenerek bu ismi vermiş bana. Zamanın nüfus memuru zannedersen isim uzun olduğu için bu şekilde kısaltmış, çok şükür... (Abdülkerim Buğra Çavdar, 2016).

Bu adı babam vermiş. Vermesinin sebebiyse ilk Müslüman Türk devleti olan Karahanlılar devletinin hükümdarı olan Satuk Buğrahan'ı bilip hoşuna gitmesinden dolayı vermiş. Profilim de Saltuk yazmasının nedeni herkes böyle tanıdığı için normalde orjinal isim Satuk Buğrahan'dır (Satuk Buğrahan Çakıcı, 2016).

Kaynak kişilerin adlarını veren kişilerin meseleye ideolojik yaklaşıtları bir başka ifadeyle adla Müslüman Türk kimliği arasında doğrudan bağ kurdukları ve bunun da çocuklarına geçmesini istedikleri söylenebilir. Bu durum, Boratav'ın ad verme konusunda dile getirdiği “Çok yaygın bir gelenek de çocuğa, yaptığı büyük işlerle, bilimi, yiğitliği, büyük başarılarıyla ün salmış bir kişinin adını vermektir; bu adın asıl sahibinin niteliklerinin, adla birlikte yeni sahibine de geçeceği

inancına dayanır” (2015: 103) inancıyla da örtüşmektedir.

Bu tercih kesinlikle bilinçli olup, aile büyüğüm olan babamın Türk-İslam okumaları neticesinde ortaya çıkan bir karar. Amaç olarak, İslam’ı benimsemiş ilk Türk olan Satuk Buğrahan’ın kişilik ve karakterine haiz olmak. Geçmişte ismi nadir olarak bilinen günümüzdeyse yeni doğan çocuklarda sıkça karşılaşılabildiğimiz bu ismin hafızalara kazanması temel amaç olarak görüldüğü için bu ad verilmiş (Saltuk Buğrahan Kayacı, 2016).

Kaynak kişilerin aktarımından Türk-İslam tarihî merkezli okumalarının akabinde Satuk Buğra Han’ın kahraman, bilge, lider bir kişi olarak zihinde ideolojik bir imgelem oluşturduğu, analogik bağ kurmak için bu adın tercih edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca bu ad, İslamiyet sonrası ad verme geleneğinde kendine pratikte yer bulurken, Türklük ve İslamiyet ile doğrudan ilişkilendirildiği söylenebilir. Kaynak kişi “Müslümanlığı kabul eden ilk Türk hükümdarının ismi olduğu için dedem koymuş bu ismi” (Saltuk Buğra Harmanlı, 2016) derken bu ideolojik fikrin esas alındığı görülmektedir.

Burada ebeveynlerin ad verme tercihinde “Türk-İslam” ülküsünü merkeze aldığı ve çocukların da bu ideolojik tercihin farkında olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca adın verilmesinde ebeveynlerin kendi farkındalıkları dışında başka kişi[ler]den doğrudan etkilendikleri de görülmektedir. Aşağıdaki örnekler, bu yönüyle bilinçli

ideolojik tercihi ve etkilenmeyi yansıtmaktadır:

Babam, Erzurum Eğitim Fakültesinden 1979 senesinde mezun olmuş. Ülkücü ve Milliyetçi bir kişiliği olan dokuz arkadaşıyla beraber, mezuniyetlerinden önce şöyle bir karar alırlar. Doğacak ilk erkek çocuklarının adını Saltuk Buğra; ilk kız çocuklarının adını ise Nagehan Tuğba koyacaklarına dair birbirlerine söz verirler. Hatta babamın o dönemden görüştüğü arkadaşlarından birisinin oğlunu tanıyorum. Onun adı da Saltuk Buğra. Diğer sekiz arkadaşının ise ne yaptıklarıyla ilgili pek bilgim yok açıkçası (Saltuk Buğra Arayan, 2016).

Babam ülkücü. 1988’de vefat eden dönemin Türkiye Gazetesi yazarı Seyit Ahmet Arvasi’yi çok seviyor ve yazılarını, kitaplarını eksiksiz takip ediyor. Bir gün onun köşe yazısında “Abdülkerim Saltuk Buğra ismini yaşatalım, ilk Müslüman Türk sultanının ismidir” kısmını okuyor ve bundan çok etkilenip; “Oğlum olursa adını Abdülkerim Saltuk Buğra” koyacağım diyor ve evleniyor ilk çocuğu erkek doğuyor ve adımı böylece koyuyor (Abdülkerim Saltuk Buğra Uzuntaş, 2016).

Her iki örnekte de kişilerin ad verirken, 1980 sonrası toplumun siyasî atmosferinden etkilendikleri görülmektedir. Burada her ne kadar Türk-İslam mefkûresi olsa da ön plana çıkan siyasî ideoloji, “ülkücülük”tür. İkinci örnekte, Seyit Ahmet Arvasi’nin köşe yazısında yazdıklarıyla okurlarını etkilediği ve Satuk Buğra Han’a dair farkındalık ve imgelem oluşturduğu söylenebilir. Bu durum aynı zamanda yazar ve düşünürlerin toplumsal bel-

leği etkileme ve şekillendirmede aktif rol üstlendiklerinin de ispatıdır. Zira Arvasi'nin 13 Kasım 1985 tarihli, Türkiye Gazetesi'nde "Türklük ve İslamiyet" başlıklı köşe yazısında söyledikleri kaynak kişiyi desteklemektedir:

Türkler, âdeta bütün tarihleri boyunca, İslam'ı aramışlar ve beklemişlerdir. Nitekim İslam'la karşılaştıkları zaman da aradığını bulan insanların heyecanı ile kitleler hâlinde Müslüman olmuşlardır. Bilhassa, ilk Müslüman hakan olan Satuk Buğra Han'dan sonra, başta Karahanlılar olmak üzere bütün Oğuz ve Türk beyleri İslam'a koşmuşlardır. Böylece, 10. yüzyılda hemen hemen bütün Türklük âlemi İslam'la şereflenmiş bulunmakta idi (2008a: 113).

Arvasi, 15 Kasım 1985 *Türkiye Gazetesi*, "Doğu Türkistan'ın Sesi" başlıklı köşe yazısında "Türk âleminin medar-i iftiharî olan nice Türk büyüğü, ilim ve fikir adamı Doğu Türkistan'da yetişmiştir. *Divan-ı Lügati't Türk* kitabının yazarı Kaşgarlı Mahmud, *Kutadgu Bilig*'in yazarı Yusuf Has Hacib, ilk Müslüman-Türk hakanı Abdülkerim Satuk Buğra Han ve daha nice-leriyle birlikte Doğu Türkistanlıdır" (2008a:117) diyerek bu terkipte Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın da adını zikreder. Ayrıca Arvasi, "Bize Hayat Veren Terkib" adlı yazısında doğrudan ideoloji konusunu vurgular:

Şimdi artık ülkemizde, bu düşman oyunlarını bozan, "Biz, hem Türk'üz, hem Müslüman'ız ve medeniyiz" diyen yepyeni "aydın kadrolar" oluşmaya başladı. Böylece Türk olmanın, Müslüman olmaya, Müslüman olmanın medenî olmaya engel olamayacağını

ilan ettiler. Bugün gündemde bulunan ve çağdaş bir hamle ifade eden "Türk-İslam Terkibi" doğdu. Hatta buna doğru demek de doğru değildi. Çünkü bu muhteşem ve mukaddes terkip, en az bin yıldan beri mevcut olduğu hâlde her nedense sanki unutulmuştu veya unutturulmuştu da yeniden keşfediliyordu. Yani, milletimiz yeni baştan kendini buluyor, kendine dönüyor ve beklenen Rönesans'ına yöneliyordu. Sevgili Karahan hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han'la başlayan, Selçuklular ile devam eden, muhteşem Osmanlı kültür ve medeniyetine hayat veren, mukaddes İstiklâl Savaşımızı başarıya ulaştıran Türk-İslam Terkibi, yepyeni bir şuur hâlinde ve yeniden Türk çocuğunun gönlünde filizlenip boy atıyordu (2008b: 415-416).

Türk-İslam ideolojisinin Abdülkerim Satuk Buğra Han adı üzerinden âdeta bir terkip oluşturarak toplumsal hafızada ideolojik bir imgeleme dönüştüğü anlaşılmaktadır. Arvasi, çağrışım yoluyla da olsa belleklerde bu adı canlı tutulmasını, yaşatılmasını istemiştir. Satuk Buğra Han adının, fikirlerine değer verilen kişilerin görüşlerinden esinlenerek ya da doğrudan onlara danışılarak verildiğine dair örnekler de mevcuttur: "İsmimi aileme Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun⁸ önermiş, ailemde de Milliyetçi bir gelenek olduğu için ismi beğenmişler ve koymuşlar (Satuk Buğra Kutlugün, 2016). Kaynak kişinin bu durumu "Milliyetçi bir gelenek" olarak ifade etmesi, adla ideoloji arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır.

Adı taşıyanların adla ideoloji arasındaki farkındalığına yer veren bu

bilgilere ilaveten, adı veren kişilerin görüşleri de önemlidir. Bu örnekler de adla, “Türk-İslam ideolojisi” ve ülkücülük arasındaki ilişkiyi desteklemektedir:

Facade oğlumun adı ile hesap açtım, oğlumun adı Satuk Buğra, Temmuz 2015’te Kütahya Ülkü Ocakları Başkanı Satuk Buğra Koçlar’ı Ankara dönüşünde trafik kazası sonucu kaybettik. Kazadan 10 gün sonra oğlum doğdu. Oğlumun adı Atilla olacaktı. Satuk Buğra vermeye karar verdik (Satuk Buğra Özel, 2016).

Mersin’in Gülnar ilçesi MHP il teşkilat başkanım. Üç oğlum var. İlk oğlumun adı Alperen, ikincisi Ertuğrul, üçüncüsü ise Satuk Buğrahan. Çocuklarımla hepsinin adı Türk ve İslam tarihi için anlam taşımakta, bilinçli olarak seçtim. En küçük oğluma Satuk Buğrahan adını ise İslamiyeti yayan ilk Müslüman Türk hükümdarın adı olması sebebiyle koydum (Nebi Ulupınar, 2016).

Satuk Buğra Han’ın çocuklara ad olarak verilmesinde Millî Eğitim ders müfredatı ve öğretmenlerin de etkili olduğu görülmektedir:

İlk defa Abdülkerim Satuk Buğra Han adını, lise birinci sınıfta tarih dersinde Karahanlılar konusunu işlerken tarih öğretmenimizden duymuştum ve ileride bir oğlum olursa adını Abdülkerim Satuk Buğra Han koyacağım demiştim o zaman. İlerleyen dönemlerde ben de tarih öğretmeni oldum ve bir oğlum oldu. Milliyetçi birisi olduğum için, Satuk Buğra Han’ın da ilk Müslüman Türk hükümdarı olması nedeniyle oğluma da bu adı verdim (Funda E. Alemdağ, 2016).

Kaynak kişinin Satuk Buğra Han’ın tarihî şahsiyetinden etkilenmesi ve kendisini de milliyetçi olarak nitelemesi ve çocuğuna bu adı vermesi, adla ideoloji arasındaki bağın izdüşümüdür. Birinci sözlü kültür ortamındaki bu örnekler dışında, ikinci sözlü kültür ortamında da Satuk Buğra Han’ın adının tartışıldığı görülmektedir. *Ekşi Sözlük*’te⁹ “Abdülkerim Satuk Buğra Han” başlığındaki örneklerden birkaçı şöyledir:

Oğluma verdiğim adın tamamı. Bu ismi vermek için yarım saate yakın nüfus memuresi hanımefendiyle tartışmıştık. Lara diye ismin dahi verildiği memleketimde, bir Türk hükümdarının ismini oğluma vermeme çok gören zihniyet, Buğra Han’ı zar zor kabul edebilmiştir (*metmaster*, 2016).

Birçoğumuz isim seçme şansına sahip değiliz. En fazla nick falan seçiyoruz. O da tırt yani. Şimdi adamın önüne gül gibi fırsat geçmiş. İsmi kendisi seçecek. Seçtiği isme bak. Abdülkerim be ...? Afedersin ... gibi ismi olan hükümdar (*temple of the dog*, 2016).

Satuk Buğra Han adlı *Twitter*¹⁰ kullanıcısının sayfasında katılımcıların bu konudaki görüşleri ise şöyledir:

Kesin kararımdır. Oğlum olursa adını Satuk Buğra Han koyacağım (*Esra Şahinşah*).

Erkek olursa; Mehmet Oğuz, Kürşad Hamza, Satuk Buğra, Fatih Alp; Kız olursa; Elif, Ülkü, Hilâl. Tabi analarının ismi şuan meçhul (*Cöre*, 2016).

Abdulkadir Satuk Buğra Han’ın destanına olan hayranlığım için oğlumun adını Abdulkadir koyacağım (*Butimar*, 2016).

Teyzem isim önerisi istiyor. Satuk Buğra koy diyorum, sapık Buğra derler çocuğa diyor (*beyaz pastel boya, 2016*).

Oğlum olursa inşallah adını Satuk Buğra Han koymayı düşünüyorum. Satuk olmasa da Buğrahan kesin olabilir (*Oğuzhan Bayram, 2016*).

İkinci sözlü kültür ortamındaki bu örnekler ise Satuk Buğra Han'ın adının verilmesinde Türk-İslam ülküsünün doğrudan etkili olduğunu ortaya koyarken aynı zamanda modern bulunmadığı ve estetik söyleyiş açısından olumsuzlandığı için tercih edilmediğini de göstermektedir.

Sonuç olarak, İslamiyeti benimseyerek yeni bir kültür dairesine giren Türkler, hayatın hemen her alanını etkileyen uyumlanma süreciyle karşılaşmışlardır. Bu kültürel değişimden “ad verme” geleneği de nasibini almıştır. Türklerde ad verme geleneğinde bazı ritüelistik ve sistematik pratikler mevcuttur. Bu kapsamda Abdülkerim Satuk Buğra Han adının başlı başına inanç ve düşünce sistemi boyutuyla toplumsal belleğin bazı kültürel kodlarını bünyesinde barındırdığı söylenebilir. Satuk, satılma âdetini; Buğrahan adı ise hayvan mitolojisi ve belli boy adına gönderme yapması yönüyle İslamiyetten önceki inanç sisteminin izlerini yansıtır. Abdülkerim adının ise doğrudan İslamiyet ile ilgili olduğu söylenebilir.

S.V. Örnek'in ad vermeyle ilgili tasnifi üzerinden analiz edilen Abdülkerim Satuk Buğrahan adı; “yatırırlar ve ziyaretlerle ilgili adlar, yaşatıcı güçle ilgili adlar, tarihî kahraman ve siyasi liderlerle ilgili adlar, hayvan-

larla, madenlerle, bitkilerle ilgili adlar, modayla ve kültür değişmeleriyle ilgili adlar” başlıklarıyla ilişkilendirilmiştir. En nihayetinde “kültür değişimiyle ilgili adlar” şeklinde ayrıca bir başlık altında konuyu incelemenin daha yararlı olacağı savı ileri sürülmüştür. İlâveten, toplumda çeşitli gerekçelerle mahkemeye başvurup adını değiştirenlerin olduğu düşünüldüğünde mevcut tasnif çalışmalarına “kendi kendine ad veren, adını değiştirenler” şeklinde yeni bir başlık eklenmesi ve bu konuda kapsamlı inceleme yapılması faydalı olacaktır.

Satuk Buğra Han'ın Müslüman olduktan sonra Abdülkerim adını alması, kültürel değişim kapsamında değerlendirilebilecek önemli bir örnektir. Zira Müslüman olduktan sonra İslamî ad olarak adını ilk değiştirenler için Satuk Buğra Han, prototip kabul edilebilir. Ayrıca toplumsal bellekte Satuk Buğra Han yerine Saltuk Buğra Han adının daha yaygın kullanıldığı, Satuk/Saltuk karıştırılmasının *galat-ı meşhurlaşma* eğiliminde olduğu tespit edilmiş, bu durum adın tarihî ve kültürel arka plana aykırı olması gerekçesiyle eleştirilmiştir.

Birinci ve ikinci sözlü kültür ortamında yapılan derlemelerde Satuk Buğra Han adının verilmesinde “Türk-İslam ülküsü” ideolojisinin ön plana çıktığı, ülkücülük ve milliyetçilikle ad arasında bilinçli ve doğrudan ilişki kurulduğu görülmüştür. Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın “ilk Müslüman Türk hükümdarı” olarak tarihî ve menkıbevi kişiliğiyle toplumsal bellekte alperen çağrışımıyla kodlanması adının kişilere verilmesinde esas gerekçe olduğu tespit edilmiştir.

NOTLAR

- 1 Ad verme motifi kapsamında ele alınması gereken bir diğer husus, Satuk Buğra Han'ın babası, amcası, çocukları ve torunlarına verilen isimlerdir. Cemal Karşı'de Satuk Buğra Han'ın babasının adı Bilge-gül Kadir-hân, amcasının adı Oğulçak Kadir Han'dır. Cemal Karşı dışında tüm nüshalarda Satuk Buğra Han'ın amcasının adı Harun Buğra Han olarak geçmektedir. Oğulçak adının Türk adı, Harun adının ise Müslüman adı olması tartışılmaya değerdir. Satuk Buğra Han'ın ölümünden sonra onun soyundan geldiği anlaşılan bazı isimlere yer verilmektedir: Ali Arslan Han el-Şehîd Ebu'l Hasan b. Baytaş Arslan-han b. Satuk Buğra Han 388 yılı Muharrem ayı sonlarında şehit olmuştur. Türbesi bugün Kaşgar'da ziyaretgâhtır. Yusuf Kadir-han el-kebir b. Hârûn Buğrahan b. Musa İlik b. Satuk 424 yılı Muharrem'in ilk günü ölmüş, Kaşgar'da el-Cenbezet el-Hakaniyye'de Tümen nehri kıyısında gömülmüştür. ...(s. 133)...el-Hâkân el-Kebîr el-Hatîr kerametler ve mâkâmâtlar sahibi mezkûr İlikhân, bunun tamam adı Nasr Arslan İlik b. Ali İlik hân yanarak şehit olmuş b. Baytaş Arslan b. Satuk Buğra Han 402 senesinde Özcend'de ölmüş ve burada gömülmüştür (Şeşen, 2001: 211). Shaw'da; Satuk Buğra Han'ın dört oğlu üç kızı olduğu bilgisi yer almaktadır. "Kızlarından birinin adı Alanur idi. Alanur Hanım, Ali Arslan Han yedi yaşına girince seriata göre Tok Buba Buğra Han ile evlendi. Bundan da Muhammed Arslan, Yusuf Arslan ve Kızıl Arslan Han adında üç oğlu daha oldu. Satuk Buğra Han'ın büyük oğlunun adı Hasan Buğra Han idi. Diğer oğlunun adı Yusuf Kadir Han olarak geçmektedir" (Berbercan, 2012). Grenard'da; "Satuk Buğra Han'ın Hasan, İsen, Hüseyin ve Yusuf Kadir Han adında dört oğlu ve dört kızı vardı. Büyük kızı Nesibe Türkân, Hik Mâdhî ile evlendi ki bundan yalnız bir kızı dünyaya geldi. İkinci kızı Âlâ Nur" (Turan, 2010) bilgisi yer almaktadır. Alanur'un çocukları hakkında Muhammed Arslan, Yusuf Arslan ve Kızıl Arslan olarak geçmektedir. Taşkent nüshasında "Satuk Buğra Han'ın üç oğlu ve üç kızı vardır. Oğulların adı: Hasan Buğra Han, Esmen Buğra Han, Osman Buğra Han, Hüseyin Buğra Han; kızlarının adları Alanur Hanım, Neseb Türkân Hanım, Züleyha Bikim Hanım idi" (Özkan, 2013). "Ela Nur Hanım'ın olağanüstü motifle doğurduğu çocuğunun adı Eli Arslanhan'dır. Ela Nur Hanım, Toka Buğra Han ile nikâhlanır. Bunlardan da üç oğul doğurur. Bunların isimleri

- Muhammed Arslanhan, Yusuf Arslanhan, Kızıl Arslanhan idi" (Özkan, 2013). İngiltere ve Paris nüshalarında Satuk Buğra Han'ın çocuklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Pritsak'ın ad verme ve kültür değişimi kapsamında söyledikleri dikkate değerdir: "Değişmeyen bir unsur olarak, İslamiyeti kabul ettikten sonra bunların Müslüman adları kalmıştır. Mamafih aynı şahıs aynı zamanda birkaç İslami fahri unvan alabilmektedir" (1955: 253). Bu bilgilerden hareketle Satuk Buğra Han ve soyundan gelenlerin adları hakkında şunlar söylenebilir: Toplumsal bellekte yaygın olarak bilinen Satuk Buğra Han'ın Müslüman olduktan sonra Abdülkerim adını alması bilgisine sadece Cemal Karşı ve Taşkent nüshasında tesadüf edilmiştir. İslamiyeti benimseyerek yeni bir kültür dairesine giren Satuk Buğra Han'ın kendisinden sonra gelen nesebinin, kültür değişimi neticesinde Türk adlar yanında çoğunlukla İslami adları tercih ettiği görülmektedir. İslamiyetin etkisi ile Hasan, Esmen ve Osman adlarının tercih edildiği görülmektedir. Grenard nüshasında ise Satuk Buğra Han'ın Hasan, İsen, Hüseyin ve Yusuf Kadir Han adında dört oğlunun olduğu bilgisine yer verilir. Burada İsen hariç diğer üç oğlunun İslami bir ad taşıdığı görülmektedir. Ad tercihiinde dikkat çeken önemli bir diğer husus ise, Satuk Buğra Han'ın kızı Alanur'un çocuklarıyla ilgilidir. Grenard ve Taşkent nüshasında Alanur'un olağanüstü doğum motifıyla doğan Seyid Ali Arslan dışında Muhammed Arslan, Yusuf Arslan ve Kızıl Arslan olmak üzere toplam dört oğlundan bahsedilmektedir. İslamiyetin benimsenmesiyle birlikte ad verme motifinin değiştiğini bu örnekler doğrudan ispatlar niteliktedir. Tezkire nüshaları hakkında kapsamlı bilgi için bakınız: (Grenard 1900; Grenard'dan akt. Turan 1939a,1939b,1939c,1939d; Baldick 1993; Dewese 1996; Şeşen 2001; Molotova 2008; Öger 2012; Berbercan 2012; Dağıstanhoğlu 2012; Özkan 2013; Zal-Eker 2014).
- 2 Türklerde ad verme geleneği kapsamlı bibliyografya çalışması için Saim Sakaoğlu'nun "Türk Ad Bilimi" adlı yapıtına bakınız (Sakaoğlu, 2001).
- 3 Oğuz Kağan destanının Uygur nüshasında Oğuz Kağan'ın ad almasına yönelik böyle bir bilgi bulunmamaktadır. Bakınız: (Ögel, 1998).
- 4 Bakınız: (Ergin 2009: 82; Gökyay 2009: 28).
- 5 Çocuksuzluk motifyle ilgili kapsamlı bilgi için bakınız: (Yıldız 2009).
- 6 Bu sav için "Tarihî ve Menkıbevi Şahsiyetle-

- rin Adlarının Karıştırılması Meselesi: Satuk Buğra Han Mı Saltuk Buğra Han Mı?" adlı çalışmaya bakınız: (Çakır, 2018)
- 7 *Galat-ı meşhur*: Yanlış olduğu hâlde herkes tarafından tutulan ve kullanılmakta bulunan kelime (Devellioğlu 2000: 274).
- 8 Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un, 2010 yılında trafik kazasında vefat eden 1969 doğumlu oğlunun adı da Satuk Buğra'dır. Fakat görüşme yapılan kişilerin doğum tarihleri esas alındığında bu adın özellikle 1980 sonrası yaygınlaştığı görülmektedir.
- 9 <https://eksisozluk.com/abdulkerim-satuk-bugra-han--551939?p=1>; erişim tarihi 08. 02. 2014.
- 10 https://twitter.com/satukbugra_han_?lang=tr; 13. 09. 2016.

KAYNAK KİŞİLER

- Abdulkerim Buğra Çavdar,1991 Rize doğumlu, yüksek lisans öğrencisi. [24. 05. 2016 tarihinde E. Ç. tarafından yapılan görüşme]
- Abdulkerim Saltuk Buğra Uzuntaş,1993 Trabzon doğumlu, üniversite öğrencisi. [24. 05. 2016 tarihinde E. Ç. tarafından yapılan görüşme]
- Funda Esra Alemdağ,1980 Şanlıurfa doğumlu, üniversite mezunu, tarih öğretmeni. [8. 10. 2016 tarihinde E. Ç. tarafından yapılan görüşme]
- Nebi Ulupınar,1970 Mersin /Gülner doğumlu, ilkokul mezunu, Gülner MHP ilçe başkanı, esnaf. [5. 06. 2016 tarihinde E. Ç. tarafından yapılan görüşme]
- Saltuk Buğra Arayan,1980 doğumlu, tekniker. [24. 05. 2016 tarihinde E. Ç. tarafından yapılan görüşme]
- Saltuk Buğra Harman, [ikinci sözlü kültür ortamında yaptığımız görüşmede kaynak kişi güvenlik gerekçesiyle kişisel bilgilerini paylaşmak istemedi]
- Saltuk Buğrahan Budak, 1986 İstanbul doğumlu, yüksek lisans öğrencisi. [24. 05. 2016 tarihinde E. Ç. tarafından yapılan görüşme]
- Saltuk Buğrahan Kayacı, Ankara doğumlu, yüksek lisans öğrencisi. [24. 05. 2016 tarihinde E. Ç. tarafından yapılan görüşme]
- Saltuk Buğrahan Sarı, Kastamonu doğumlu, üniversite öğrencisi. [24. 05. 2016 tarihinde E.Ç. tarafından yapılan görüşme]
- Satuk Buğrahan Çakıcı,1990 Derebucak doğumlu, lisans mezunu. [24. 05. 2016 tarihinde E.Ç. tarafından yapılan görüşme]
- Satuk Buğra Kutlugün,1989 Ankara doğumlu, öğrenci. [24. 05. 2016 tarihinde E.Ç. tarafından yapılan görüşme]
- Satuk Buğra Özel, 1982 Simav doğumlu, lisans

mezunu. [24. 05. 2016 tarihinde E.Ç. tarafından yapılan görüşme]

KAYNAKLAR

- "Abdulkerim Satuk Buğrahan" <https://eksisozluk.com/abdulkerim-satuk-bugra-han--551939?p=1>; erişim tarihi 08. 02. 2014.
- Arvasi, Seyit Ahmet (2008a). *Hasbihal I*. İstanbul: Bilgeoğuz Yay.
- Arvasi, Seyit Ahmet (2008b). *Hasbihal III*. İstanbul: Bilgeoğuz Yay.
- Assmann, Jan (2015). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Çev. A. Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Baldick, Julian (1993). *Imaginary Muslims: The Uwaysi Sufis Of Central Asia*, New York: New York University Press.
- Başgöz, İlhan (1986). "İnsan Adları ve Toplum", *Folklor Yazıları* İstanbul: Adam Yay.
- Berbercan, Mehmet Turgut (2012). *Buğra Tezkiresi*. Ankara: Hakim Yay.
- Boratav, Pertev Naili (2013). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: BilgeSu Yay.
- Cemâl el-Karşi, *Mülhakât el surâh*. Neşr. V. Barthold, Turkestan vepoxu mongol's kogo naşestriça, Çaşt' pervaya tekstu, 1898, St. Petersburg, 130-135.
- Connerton, Paul (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*. (Çev. A. Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Çakır, Emine (2017). *Satuk Buğra Han Tezkiresi Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. Ankara.
- Çakır, Emine (2018). "Tarihî ve Menkıbevi Şahsiyetlerin Adlarının Karıştırılması Meselesi: Satuk Buğra Han Mı Saltuk Buğra Han Mı?", *Uluslararası Türk Kültürü ve Medeniyeti Kongresi*, (5-8 Eylül 2018). Balıkesir/ Burhaniye.
- Çelik, Celalettin (2007). "Bir Kimlik Beyanı Olarak İsimler: Kişi İsimleri Üzerine Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 2, 5-21.
- Çoruhlu, Yaşar (2010). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabaçlı Yay.
- Dağstanhoğlu, Erdem (2012). Tezkire-i Buğra Han'ın Çağatayca Yazılmış Bir Nüshası (metin- dil incelemesi- tıpkıbasım). *Turkish Studies*, 7/4, 1313-1393.
- Devellioğlu, Ferit (2000). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Deweese, Devin (1996). *The Tadhkira-i Bughra-Khan and the "Uwaysi" Sufis of Central Asia: Notes in Review of Imaginary Muslims*. *Central Asiatic Journal*, 40/1, 87-127.

- Dilçin, Cem (2014). *Adlar Sözlüğü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Ergin, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yay.
- Freud, Sigmund (2008). *Totem ve Tabu*. (Çev. H. İhsan). Ankara: İlsan Matbaası.
- Freud, Sigmund (2015). *Musa ve Tektarıncılık*. (Çev. K. Şipal). İstanbul: Cem Yay.
- Genç, Reşat (2002). *Karahanlı Devlet Teşkilatı*. Ankara: TTK Yay.
- Gökay, Orhan Şaik (2009). *Dedem Korkut Kitabı*. İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Gözyayın, Nevzat (2004). "Ad Verme ve Değiştirme", *Türk Dili*, C. 87, 630, 496-504.
- Grenard, Fernand (1900). La légende de Satok Boghra Khan et l'histoire. *Journal Asiatique*, 15, 5-79.
- Grenard, Fernand (1939a). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarihi I. (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 142-154.
- Grenard, Fernand (1939b). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih II (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 47-52.
- Grenard, Fernand (1939c). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih III. (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 152-160.
- Grenard, Fernand (1939d). Satuk Buğra Han Menkıbesi ve Tarih IV (Çev. O. Turan). *Ülkü Mecmuası*, 343-350.
- İnan, Abdülkadir (1998). "Göçebe Türklerin Destanlarında Kahramanların Doğumları Ad Almaları ve Başka Hususiyetleri", *Makaleler ve İncelemeler II*. Ankara: TTK Basımevi. 206-212.
- Köksal, Hasan (2002). *Millî Destanlarımız ve Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Toker Yay.
- Köksal, Osman (2013). "XIX. Yüzyıl Ortalarında Bir Osmanlı Kasabasındaki Şahıs Adı Profili", *Bilgi*, 65, 231-246.
- Molotova, Elvira M. (2008). Orta Asya Halklarının Tarihi Kaynağı Olarak "Buğra Han Tezkiresi". Kazakistan Millî Bilimler Akademisi. Almatı: Periyodik Yay.
- Ögel, Bahattin (1998). *Türk Mitolojisi 1*, Ankara: TTK Yay.
- Öger, Adem (2012). "Uygur Türkleri Arasında Satuk Buğra Han", *Prof. Dr. Fikret Türkmen Kitabı*, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi. 589-611.
- Öksüz, Yusuf Ziya (1982). "Türklerde Ad Verme Geleneği (İslamiyetten Sonrası)", *Millî Kültür*, 3/9, 27-31.
- Örnek, Sedat Veyis (1995). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Örnek, Sedat Veyis (2014). *Türk Halkbilimi*. Ankara: BilgeSu Yay.
- Özkan, İsa (2013). "Abdülkerim Satuk Buğra Han Destanı". *Bengü Bitig Dursun Yıldırım Armağanı*, Ankara: *Türkbilgi* Yay, 1-22.
- "Paris Nüshası" http://yazmalar.mkutup.gov.tr/detay_goster.php?k=123905; ilk erişim 01.05.2013.
- Pritsak, Omelyan (1977). Karahanlılar. *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul, MEB Yay. , 251-273.
- Roux, Jean Paul (2005). *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Roux, Jean Paul (2013). *Türklerin Tarihi*. (Çev. A. Kazancıgil ve L. Arslan Özen). İstanbul: Kabalıcı Yay.
- Sakaoğlu, Saim (2001). *Türk Ad Bilimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Sarıtaş, Süheyla (2009). "Balıkesir Üniversitesi Öğrencilerinin Günümüzdeki Adlar ve Ad Verme Hakkındaki Görüşleri", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 /21, 422-433.
- "Satuk Bugrahan" <https://twitter.com/satukbugrahan?lang=tr>; 13. 09. 2016.
- Şeşen, Ramazan (2001). İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri. Ankara: TTK Yay.
- Turan, Osman (2010). *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul: Ötüken Yay.
- Yıldız, Naciye (2009). "Türk Destanlarında Çocuksuzluk", *Millî Folklor*, 82, 76-88.
- Zal, Ünal ve Eker, Ü. (2014). "Ebû Nasr Samâni Tezkiresi", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 4, 155-173.